

Михайло Петрович Янісів,
кандидат філологічних наук, завідувач госпрозрахунковим
відділенням іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного
інституту ім. Івана Франка

ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДИСКУСІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ У МОВНОМУ ВУЗІ

В роботах, які присвячені методиці навчання іноземних мов у вузі, стверджується, що відсутність поглибленого мовно-мисленнєвого змісту іншомовної комунікації у віці, коли пізнавальна діяльність є ведучою, негативно впливає на якість мовленнєвого продукту, і, навпаки, більш поглиблене вивчення ідейного змісту висловлювання сприяє збагаченню його граматичної структури та абстрактно-термінологічної лексики (2).

Беручи до уваги той факт, що досконале володіння мовним матеріалом в мікродискусіях, які вимагають однофразового висловлення, навіть найкращі студенти не можуть уникнути помилок, якщо вони переходять до ускладнення своєї мови, тобто коли їх увага повністю відволікається від форми на зміст та одночасно на рішення складних мовно-мисленнєвих задач. Це пояснюється тим, що мовно-мисленнєва діяльність студентів при висловлюванні власних думок ускладнюється.

В умовах мовленнєвої діяльності студент виходить на рівень рішення не тільки комунікативної, але й особистісно-мисленнєвої діяльності, тобто проблемно-пошукової задачі, для вирішення якої необхідно використати ланцюг логічних операцій, спрямованих на розв'язання мікрозадач, які входять складовою частиною до головної проблеми.

О.Леонтьєв зазначає, що в учбовому процесі першочергове значення має навчально-пізнавальна діяльність, яка включає в себе предметну діяльність, та діяльність спрямовану на розвиток взаємовідносин між людьми (5,14).

Мовленнєва діяльність як одна з форм активного відношення до навколишнього середовища неможлива без максимального використання свідомості студента в процесі його діяльності. Отже, недостатність поглибленого мовно-мисленнєвого змісту іншомовної комунікації, з одного боку, та умови, які необхідні для максимального використання свідомості співрозмовника в процесі вираження його відношення до діяльності, з другого боку, зумовлюють необхідність поєднання двох відокремлених один від одного підходів при навчанні іноземної мови: пізнавального, який орієнтований на стимулювання активності студентів, та комунікативного, який спрямований на формування мовленнєвих автоматизмів (1,3).

Таким чином, для формування вмій та навичок самостійного ведення дискусії суспільно-політичного характеру (СПХ) в умовах мовно-мисленнєвої діяльності, при висловлюванні власних думок необхідні вправи, в яких однаково б знайшли своє місце пізнавальні та комунікативні задачі. Розглядаючи комунікативну та пізнавальну задачу як поняття одного рівня, можна припустити, що в їх складній взаємодії закладені як комунікативна, так і пізнавальна потреби суб'єкта. Але слід зазначити, що перевага однієї із вищезазначених потреб залежить від її домінуючого значення, тобто від переваги пізнавального мотиву над комунікативним в пізнавальних (проблемно-пошукових) задачах, коли домінує орієнтованість на взаємовідношення із співрозмовником. Мовлення як результат задоволення цих потреб під час дискусії в даному випадку можна розцінювати як форму мисленнєвої активності, яка певною мірою збігається з процесом вирішення проблемно-пошукових комунікативних задач.

“Навчання іноземних мов, – зазначає Р. Мін'яр-Белоручев, – є не що інше, як використання в учбовому процесі рефлексу саморозвитку дослідження за рахунок такого способу учіння, як пошук”. Він характеризується способом організації пошукової, творчої діяльності студентів з метою вирішення нових для них проблем (6,31).

Проте деякі методисти вважають, що при розв'язанні мисленнєвих задач, які мають більше, ніж одну складність, управління як свідомим, так і мовним аспектом висловлювання практично неможливе. Так, наприклад Б.Лапідус відносить вправи на рівні мікротексту до групи вправ з керованою активізацією мовного

матеріалу, а вправи вищого рівня, типу "мовлення плюс мисленнєві задачі" – до групи вправ з некерованою активізацією мовного матеріалу в умовах складної мовно-мисленнєвої діяльності. Однак автор вважає, що можливість забезпечити вживання окремих одиниць у вправах вищого рівня залежить як від характеру останніх, так і від характеру матеріалу, який опрацьовується (4,17).

З вищезазначеного випливає, що висловлювання студентів на рівні некерованої активізації мовного матеріалу в умовах рішення складних мисленнєвих задач будуть характеризувалися багатьма недоліками мовного та змістового плану, якщо в цій групі не будуть в повній мірі відпрацьовані вправи, які зв'язані з активізацією мовного матеріалу в умовах розв'язання складних мовно-мисленнєвих задач. Отже, виникає необхідність розробки таких вправ.

Моделювання умов природної проблемно-пошукової комунікативної діяльності при навчанні дискусії з проблем СПХ можливе за умови, якщо студентам будуть заздалегіть запропоновані проблемно-пошукові та логіко-композиційні комунікативні задачі, а також змістові та мовні засоби їх вираження іноземною мовою. Виконання таких задач з метою послідовного вирішення мікропроблем (аспектів проблеми), а потім цілісної ключової проблеми, сприяє оволодінню умінням самостійно вести дискусію СПХ.

Беручи до уваги той факт, що предметно-операційний зміст дискусії СПХ та його мовне оформлення залежить як від проблемної ситуації (проблеми), так і від концептуальної, фактичної інформації, якою володіє співрозмовник щодо предмета проблеми, то тоді той, хто навчає, може запрограмувати дискусію з кожної конкретної проблеми і організувати подачу мовно-змістового матеріалу залежно від потреб мовно-мисленнєвого процесу дискусії. Евристичний характер проблемної ситуації, з одного боку, і організація іншомовного навчального матеріалу, яка спрямована на зняття мовно-змістових труднощів, з другого боку, дозволяють розвивати у студентів уміння та навички проблемно-пошукової комунікативної діяльності іноземною мовою.

Отже, визначення предметно-логічного змісту кожного етапу мовно-мисленнєвого процесу самостійного ведення дискусії і його іншомовного оформлення дозволило нам виділити уміння, які необхідно розвивати у студентів для оволодіння цим видом

пізнавально-комунікативної діяльності іноземною мовою, що зумовило необхідність розробки вправ, які направлені на розвиток даних умінь, а саме:

I – вправи для розвитку уміння виявляти пошукову проблему (протиріччя) шляхом порівняння та співставлення фактичної та концептуальної інформації;

II – вправи для розвитку уміння вибрати тезис (контртезис) шляхом їх порівняння та співставлення;

III – вправи для розвитку уміння відбору аргументів (фактуальної та концептуальної інформації) за допомогою порівняння, співставлення, конкретизації та узагальнення;

IV – вправи для розвитку уміння вирішувати та пояснювати іноземною мовою мікропроблеми (аспекти) за допомогою логічних операцій дискусії (порівняння, співставлення, протиставлення, конкретизації) на основі відомої фактуальної та концептуальної інформації та іншомовних засобів їх оформлення;

V – вправи для розвитку уміння виявляти принципові та суттєві характеристики пошукової проблеми з метою їх розв'язання;

VI – вправи для розвитку уміння будувати мікродискусію на рівні ПФЄ за логіко-композиційною схемою;

VII – вправи для розвитку уміння оформляти мікропроблему (аспект проблеми) в логіко-сміслову структуру мікродискусії за допомогою іншомовних засобів надфразової зв'язності;

VIII – вправи для розвитку уміння висловлювати своє емоційно-модальне відношення до а) тези; б) аргументів; в) висновків;

IX – вправи для розвитку уміння оформляти результати рішення аспектів проблеми на рівні цілого тексту (проблеми);

X – вправи для розвитку вміння удосконалювати логіко-композиційну структуру діалогу-дискусії згідно з певною проблемно-пошуковою комунікативною задачею.

Вищезазначені види вправ 1-5 носять проблемно-пошуковий характер і виконуються на стадії формування думок з проблеми, а 6-10 види носять логіко-композиційний характер і виконуються на стадії оформлення проблеми на рівні фрази, ПФЄ і цілого тексту.

Послідовний розвиток умінь та навичок дискусії з окремої проблеми у вищезазначених видах вправ, можливий в рамках широко відомої в методиці викладання іноземних мов типологічної дихотомії

“умовно-комунікативні-комунікативні”, або “мовно-мовленнєві-мовленнєві” вправи.

Слід зазначити, що умовно-мовленнєві вправи за характером наближені до чисто мовленнєвих, так як тісно пов'язані з мовленнєвою спрямованістю, але вони мають свою особливість. Ці вправи направлені на оволодіння певним мовним матеріалом в мікроситуаціях, які пов'язані з висловлюванням думок на рівні фрази і ПФЄ.

Відомо, що студенти не можуть уникати помилок, коли їх увага відволікається з форми на зміст. Це можна пояснити тим фактом, що умови мовно-мисленнєвої діяльності при висловлюванні власних думок під час мовлення набагато складніші, ніж умови, при яких реалізуються умовно-мовленнєві вправи, незважаючи на те, що чисто мовні явища відпрацьовуються в них з метою рішення певної мовленнєвої задачі. Існування однієї мовленнєвої задачі не створює такий рівень складності, який є в природній комунікації і до якої відноситься дискусія. Отже, під час дискусії співрозмовник виходить на рівень рішення не тільки мовленнєвої, але й значною мірою мисленнєвої, тобто проблемно-пошукової задачі, для розв'язання якої необхідно здійснити ланцюг логічних операцій і забезпечити їх мовне оформлення в мовленні. В даному випадку співрозмовник виходить на новий структурний рівень – рівень цілого тексту, який, в свою чергу, складається із певної кількості фраз і ПФЄ. Отже, досягнення даного рівня проблемно-пошукової діяльності студентів залежить від рішення задач, які сприяють формуванню відповідних умінь і навичок самостійного ведення дискусії СПХ.

При визначенні типології вправ, яка необхідна для формування умінь та навичок самостійного ведення дискусії СПХ, слід розглянути деякі відмінні ознаки вправ, що моделюють умови складної мовно-мисленнєвої діяльності іноземною мовою.

Так, ознака зв'язності мовлення, яка виступає між мовними і мовленнєвими вправами визнавалася ще засновником цієї системи І.Рахмановим. Спрямованість на зміст висловлювання і відсутність її в деяких варіаціях висувалася П.Гурвичем. О.Бабенко висунула основний критерій мовленнєвих вправ – ступінь спрямованості на зміст висловлювання розумового напруження аналітико-синтетичного характеру. П.Гурвич розрізняє проблемно-загострені і неproblemні мовно-мисленнєві, що визначають складність їх рішення іноземною

мовою. Б.Лapidус запропонував виділити вищій (IV) рівень вправ за критерієм “зв’язне мовлення плюс мисленнєві задачі на основі характеру мисленнєвого процесу, завдяки якому відбувається логічне висловлювання».

Б.Лapidус відносить до чисто мовленнєвих тільки такі вправи, в яких співрозмовник (той, кого навчають) сам формує зміст висловлюваних думок. Це не означає, – зазначає Б.Лapidус, – що мета засвоєння мовного матеріалу уже досягнена при виконанні мовних та умовно-мовленнєвих вправ. Мовленнєві вправи також повинні переслідувати мету засвоєння мовного матеріалу, його вільного комбінування, але вже за умови висловлювання своїх думок. Мовленнєві вправи для навчання самостійного ведення діалогу-дискусії, який складає основу творчого мовлення, повинні моделювати умови формування та оформлення власних думок при розв’язанні складних мовно-мисленнєвих задач.

Беручи до уваги особливості дискусії як одного із видів творчого мовлення, в основі якого лежить рефлекс дослідження, а також особливості оволодіння ними студентами старшого етапу мовного вузу, ідея дихотомії “умовно-мовленнєві – мовленнєві вправи”, “умовно-комунікативні – комунікативні” модифікуються в терміни “проблемно-пошукові (Міньяр-Белоручев) та логіко-композиційні підготовчі і творчі вправи”.

Проблемно-пошукові підготовчі вправи виконуються в процесі розв’язання і пояснення деяких аспектів головної проблеми, а потім на цій основі і цілісної проблеми. Вони служать засобом оволодіння проблемно-пошуковими комунікативними вміннями самостійно вести дискусію (або засобом оволодіння предметно-логічним змістом і іншомовним оформленням кожного етапу розв’язання та пояснення іноземною мовою мікропроблем, які складають цілісну проблему). Одночасно ці вправи включають в себе змістовно-мовний матеріал для підготовки до ведення дискусії з окремої ключової проблеми СПХ. У цих вправах предметно-мовний зміст кожної операції дискусії повністю подається студентам, і вони повинні його тільки запам’ятати.

Вищим рівнем проблемно-пошукових вправ є вміння самостійно будувати діалог-дискусію з ключової проблеми на рівні ПФЄ, підготовка до якого здійснюється під час попередніх підготовчих вправ.

Логіко-композиційні підготовчі вправи служать для оформлення думок щодо аспекту проблеми, а потім і цілісної проблеми на рівні фрази, ПФЄ і цілісного тексту. Вони виступають засобом оволодіння логіко-композиційним умінням діалогу-дискусії: оволодіння словоформами емоційно-експресивного характеру і складними синтаксичними структурами іноземної мови, на рівні ПФЄ та цілісного тексту.

Ці вправи так само, як і проблемно-пошукові підготовчі вправи, виконуються в процесі розв'язання та пояснення початкових аспектів проблеми. В них функціонально-сміслові призначення мовних засобів (формальні структури) підказуються студентам у вигляді мовно-змістових опор, які вони повинні тільки запам'ятати.

Вищим рівнем логіко-композиційних підготовчих вправ є уміння оформляти діалог-дискусію ключової суспільно-політичної проблеми на рівні ПФЄ.

В проблемно-пошукових творчих вправах домінує самостійне розв'язання проблемно-пошукових комунікативних задач. Мовно-змістові опори знімаються повністю.

Ці вправи виконуються в процесі розв'язання наступних аспектів проблеми. Вищим рівнем проблемно-пошукових творчих вправ є вільне розв'язання певної проблеми суспільно-політичного характеру.

Логіко-композиційні творчі вправи виконують функцію більш самостійного оформлення думок на рівні ПФЄ і цілісного тексту. Вищим рівнем логіко-композиційних творчих вправ є самостійне оформлення діалогу-дискусії з окремої цілісної проблеми, враховуючи операційно-предметні особливості діалогу-дискусії.

Таким чином, вищезазначене дозволяє зробити висновок, що метою проблемно-пошукових і логіко-композиційних вправ є підготовка студентів до самостійного ведення діалогу-дискусії СПХ. Ці вправи є продуктивними мовленнєвими вправами. Їх слід розглядати як спеціально організовану форму спілкування, коли ті, кого навчають здійснюють акт мовленнєвої діяльності іноземною мовою, використовуючи предметно-змістові і логіко-композиційні опори.

В даних вправах увага студентів направлена на зміст висловлювання, і їх дія визначається комунікативними завданнями.

Такі вправи дають можливість студентам вибирати логіко-композиційне оформлення згідно їхнього комунікативного завдання.

1. Бабенко А.П. Организация работы над некоторыми видами экспрессивной речи на старших курсах языкового факультета: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1968.
2. Гурвич П.Б. Основы обучения устной речи на языковых факультетах. – Владимир, 1974.
3. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М., 1991.
4. Лapidус Б.А. Интенсификация процесса обучения иноязычной устной речи (пути и приемы). – М., 1970.
5. Леонтьев А.А. Психология общения. – Тарту, 1974.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения французскому языку. – М., 1990.
7. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1985.
8. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке. – М., 1980.

Михайло Янісів. Типологія прав для навчання дискусії суспільно-політичного характеру у мовному вузі. Метою даної статті є встановлення типології вправ для самостійного ведення дискусії суспільно-політичного характеру. Розв'язання даної проблеми зумовлене необхідністю поєднання двох підходів при навчанні іноземної мови: пізнавального, який орієнтований на стимулювання активності студентів, та комунікативного, що спрямований на формування мовленнєвих автоматизмів. Це дало змогу визначити, з одного боку, предметно-логічний зміст кожного стану мовно-мисленнєвого процесу самостійного ведення дискусії СПХ, а, з другого боку, виділити уміння, які необхідні для оволодіння пізнавально-комунікативною діяльністю іноземною мовою.

Отже, встановлення змісту мовно-мисленнєвого процесу дискусії, а також визначення умінь, що необхідні для самостійного ведення дискусії зумовили розробку проблемно-пошукових вправ, які направлені на розвиток умінь і навичок самостійного ведення дискусії СПХ.

Михаил Янисив. Типология упражнений для обучения дискуссии общественно-политического характера в языковом вузе. Цель данной статьи – определение типологии упражнений самостоятельного ведения дискуссии общественно-политического характера. Решение этой проблемы обусловлено необходимостью

объединения двух подходов при обучении иностранного языка: познавательного, который ориентированный на активизацию студентов в процессе общения, и коммуникативного, который нацелен на формирование речевых автоматизмов. Это дало возможность определить, с одной стороны, предметно-логическое содержание каждого этапа мысленного процесса дискуссии ОПХ, а, с другой стороны, выделить умения, которые необходимы для овладения познавательно-коммуникативной деятельностью посредством языкового общения на иностранном языке.

Определение содержания мысленно-языкового процесса дискуссии, а также выделение умений, которые необходимы для самостоятельного ведения дискуссии, обусловили разработку проблемно-поисковых и логико-композиционных упражнений.

Mykhailo Yanisiv. Typology of exercises for teaching discussion of a socio-political character at a language institute. This article aims at investigating the elaboration of typology of exercises for independent conducting a discussion having a socio-political character. The solution of this problem is caused by the necessity to combine two approaches to teaching a foreign language: cognitive which aims at stimulating students' activity and communicative which aims at forming speech automatism. It enabled on one hand to determine the subject-logical contents of the language-thinking process of independent conducting a discussion having a socio-political character and on the other hand to single out the abilities of students which should be developed in order to master the cognitive and communicative activity in a foreign language.

Thus, the determination of the contents of the language-thinking process of a discussion as well as the abilities necessary for independent conducting a discussion caused the elaboration of problem-research exercises aimed at developing the abilities and skills of independent conducting a discussion of a socio-political character.